

Mr. sc. Ranka Farkaš*
Dr. sc. Vladimira Žakman-Ban**

OBILJEŽJA PROCESA PRILAGODBE ZATVORSKIM UVJETIMA ZATVORENIKA/ ZATVORENICA S OBZIROM NA SOCIODEMOGRAFSKE I KRIMINOLOŠKE OSEBUJNOSTI

Autorice u radu, uzimajući u obzir rezultate dosadašnjih istraživanja, utvrđuju kako prema sociodemografskim i kriminološkim obilježjima različite skupine zatvorenika reagiraju u određenim razdobljima izdržavanja zatvorske kazne, poglavito u tzv. adaptacijskom razdoblju. U istraživanju je cilj bio utvrditi sociodemografske i kriminološke čimbenike koji utječu na tijek prilagodbe izdržavanju zatvorske kazne. Istraživanje je provedeno na uzorku 293 osuđene osobe obaju spolova koje su započele izdržavati zatvorsku kaznu odnosno kaznu maloljetničkog zatvora u Kaznionici u Požegi i obuhvatilo je zatvorenike od 17 do 74 godine koji su započeli izdržavati kaznu u razdoblju od 1. veljače 2003. do 1. travnja 2005.

Uspješnost prilagodbe procjenjivali su stručnjaci u kaznionici, na temelju službene dokumentacije u tri vremenske točke (nakon 30 dana od prijma, 1. točka procjene; nakon 60 dana od prijma, 2. točka procjene, nakon 90 dana od prijma, 3. točka procjene). Prikupljeni podaci obrađeni su na manifestnoj razini za što je korišten hi-kvadrat test.

S dovoljno empirijske potvrde može se zaključiti da postoje specifičnosti tijekom izdržavanja kazne zatvora u razdoblju prilagodbe penalnim uvjetima s obzirom na tretirane značajke zatvorenika/zatvorenica i s obzirom na uspješnost penološkog tretmana. Istraživanjem su utvrđene statistički značajne relacije kako nekih sociodemografskih tako i kriminoloških obilježja zatvorenica i zatvorenika. Dobiveni rezultati upućuju na potrebu individualiziranog penološkog tretmana u fazi prilagodbe posebice s obzirom na dob i spol osuđenih osoba te na izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora.

* Mr. sc. Ranka Farkaš, viša stručna savjetnica za tretman u Zatvoru u Požegi

** Dr. sc. Vladimira Žakman-Ban, izvanredna profesorica Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

1. UVOD

Prilagodba ili adaptacija na životne uvjete ključ je evolucije. Može se definirati kao posjedovanje osobina koje osposobljavaju organizam da preživi i da se reproducira bolje od onih s drukčijim osobinama. Iako je mogućnost prilagodbe naslijeđeno svojstvo, njezino izražavanje ovisi o mnogim doživljajima u životu pojedinca. Stresne reakcije upućuju na mehanizam prilagodbe kojima se pojedinac koristi da bi održao ili ponovo uspostavio stanje ravnoteže. Tolerancija stresova, tj. smanjivanje adaptivnih napora znači podnošenje, izdržavanje i prihvaćanje situacije kao takve, a da time nije znatno smanjena mogućnost djelovanja pojedinca. Gledano sa stajališta kognitivne procjene, u pravilu se toleriraju kratkotrajni poremećaji ravnoteže ili oni za koje pojedinac smatra da ih je bolje podnijeti nego se protiv njih boriti. Ako utjecaj nekog događaja prelazi granice onog što je pojedinac voljan ili jest u stanju podnijeti, javlja se nastojanje da se nešto promijeni. Pokušaji promjene traže povećana adaptacijska nastojanja kojih su predominantni simptomi povećana psihofizička aktivacija ili traženje novih informacija i psihofizička sinkronizacija, tj. usmjerivanje svih postojećih snaga na svladavanje stresa. Zapravo, riječ je o fenomenu povišene senzibilizacije odnosno generalizacije u situacijama učestalog stresa.

Po mišljenju Lazarusa (1991), način na koji se ljudi nose sa stresom važniji je za njihovu socijalnu prilagodbu od intenziteta doživljenih stresnih situacija. Također, istraživanja pokazuju da reakcije ljudi na stres ovise o mnogobrojnim čimbenicima kao što su dob, spol, prethodna iskustva te opće stanje u kojemu se osoba nalazi. Od posebne je važnosti procjena stupnja ugroženosti te načini suočavanja sa stresnim situacijama koji se stežu iskustvom, a ovise i o nekim osobinama ličnosti i kognitivnim funkcijama pojedinca (primjerice Costa i McCrae, 1980, Russel, 1980, Zevon i Tellegen, 1982, prema: Mejovšek, 1992. i drugi).

U svakom slučaju, prilagodba na bilo koju socijalnu sredinu zahtijeva i neko vrijeme življenja u njoj te “problemi prilagođavanja započinju uvijek kad promjena sredine inicira novu fazu procesa socijalizacije” (Hošek, Petrović i Momirović, 1974, prema: Žakman-Ban, 1996). Inače, potonja autoricica navodi da se u psihologiji izraz “prilagodba” shvaća vrlo široko te prelazi strogo biološka shvaćanja prilagodbe, ali i sociološka shvaćanja prilagodbe društvenim normama. Drugi se oblici prilagodbe svode na opažanje slike o sebi te, što je najčešće – prilagodbe društvenoj skupini i njezinim normama.

1.1. Početak izdržavanja kazne zatvora i proces prilagodbe

Jedna je od temeljnih svrha kažnjavanja (pa tako i zatvorske kazne) promjena onih vrsta ponašanja koja su osobu i “dovela u penalnu instituciju”. Narav-

no, zatvorska kazna sama po sebi nije dovoljna za te promjene osuđenikova ponašanja, već se od osuđenih osoba traže i neke dodatne aktivnosti koje bi utjecale kako na prilagodbu zatvorskim uvjetima, tako i na promjenu ponašanja u cjelini s ciljem da ih te promjene osposobe za primjereno funkcioniranje u društvu. Dakle, njihovo se mijenjanje ne može dogoditi samo kao posljedica činjenice da su kroz određeno vrijeme zatvoreni. Valja naglasiti da ponašanje osuđenika u kaznionici nije garancija njihove “penološke rehabilitiranosti”, već i zbog poznatoga tretmanskog problema ekstrinzične motiviranosti (primjerice, zbog pogodnosti, nagrada, pa u perspektivi i mogućnosti uvjetnog otpusta). Očekuje se da je osoblje penalne institucije svjesno da općenito pozitivno ponašanje zatvorenika unutar kaznionice odnosno tijekom samog penološkog tretmana ne mora automatski značiti i višu razinu spremnosti za uključivanje u socijalnu zajednicu uz predominantno poštovanje njezinih općeprihvaćenih normi (ma kako ih se može vrednovati s etičkog motrišta, što je naravno problem druge naravi koji se nužno mora raspraviti i u fokusu etičkih dubioza u penologiji i srodnim joj granama), pa i za poštovanje pravila sankcioniranih u tzv. strogim zakonima.

Uglavnom, usprkos relativnoj neujednačenosti gledišta s obzirom na svrhu i ciljeve penološkog tretmana različitih autora, odnosno u različitim državama, postoji opće suglasje da kazna ne bi trebala biti štetna. To se posebno odnosi i na to da izvršavanje kazne ne bi smjelo učvrstiti emocionalne poteškoće, antisocijalno proklamirana stajališta i agresivna ponašanja ili spriječiti razvoj vještina nužnih za samostalni život izvan institucije. Ako navedeno učestalo biva posljedicom, između ostaloga, i izdržavanja zatvorske kazne, postaje upitna primjerenost penalne prakse odnosno moguće i kaznene politike u cjelini, bez obzira na proklamirane ciljeve.

Što se tiče konkretnih poteškoća u samom početku izdržavanja zatvorske kazne, empirijski podaci pokazuju da takvo zatvorsko iskustvo može rezultirati krajnje neprilagođenim oblicima reagiranja kao što je pojava teškog samoozljeđivanja, različitih oblika reaktivnih stanja i stresom izazvanim najrazličitijim poremećajima (Harding, Zimmerman, 1989). Poznato je, također, da je učestalost samoubojstava zatvorenika znatno veća u usporedbi s općom populacijom. Slično se može reći i za razne poremećaje i oboljenja koja se mogu povezati s tom stresnom situacijom kao što su glavobolje, anksioznost, poremećaji spavanja, depresivnost, živčana napetost i drugo. U penološkoj praksi poznata je i povećana potražnja za lijekovima za smirenje i različitim drugim farmakološkim “pomagalima”. U penološkoj literaturi odavno se spominje i to (tako Wheeler, 1961; prema: Žakman-Ban, 1996) da prihvaćanje zatvorske supkulture korespondira s dužinom vremena provedenog u zatvoru odnosno s izloženošću toj supkulturi. Tako (Wheeler, 1961; prema: Žakman-Ban) smatra da u prvoj fazi boravka u penalnoj ustanovi većina osuđenika ne prihvaća norme osuđeničkog društva jer u njih još uvijek dominira oslanjanje

na konvencionalne vrijednosti; tek poslije nekih šest mjeseci ili više pojedini osuđenici počinju pokazivati sve veću antidruštvenu usmjerenost. Šeparović (2003:110), između ostaloga, navodi da među najteže psihološke posljedice boravka u zatvoru ulaze i različite deprivacije ili lišavanja (primjerice slobode, materijalnih dobara, heteroseksualnih odnosa, autonomije, sigurnosti i drugih). Autor smatra da dolaskom u zatvor osuđenik izlazi iz sustava društvenih uloga slobodnog društva i ulazi u nove uloge te ih svrstava u četiri društvena tipa: prosocijalni, antisocijalni i asocijalni.

Kako je već naglašeno, cjelokupni se penalni sustav, usprkos nekim sumnjama i/ili osporavanjima odnosno postroženju kaznene politike, ipak, uz ostalo, temelji i na ideji resocijalizacije odnosno rehabilitacije. Stručno se djelovanje u tom smislu ostvaruje i različitim programima tijekom izdržavanja kazne koji imperativno trebaju biti individualizirani odnosno sadržajno prilagođeni osuđenom počinitelju kaznenog djela kojega možemo shvaćati i kao specifični biopsihosocijalni sustav te se glede stupnja socijalne integracije ne mogu za sve prijestupnike postavljati isti ciljevi (tako i Mejovšek, 1989, 2002). Zbog toga treba težiti što potpunijoj individualizaciji, kako sudskoj, tako i penološkoj, a uz to, temelj je učinkovitog provođenja tretmana njegovo neprestano znanstveno praćenje.

Sve navedeno upućuje na to da bez ikakvoga prijepora valja, pri planiranju i provođenju penološkog tretmana, pa i u njegovu početku, uzeti u obzir postojanje velikih individualnih razlika između zatvorenika/zatvorenica, pa i u procesu prilagodbe na zatvor. Iako se većina zatvorenika relativno dobro prilagođuje novoj sredini, najteže razdoblje izdržavanja zatvorske kazne su prvi mjeseci boravka u instituciji, posebno za prvi put osuđene koji nemaju zatvoreničkog iskustva.

1.2. Rezultati dosadašnjih istraživanja problema prilagodbe na zatvorske uvjete

Proces prilagodbe izdržavanja zatvorske kazne sagledava se s različitih aspekata. U sociološkim istraživanjima zatvorskog života dominiraju teme koje se odnose na usvajanje supkulturnih normi, stajališta i uloga koje su, primjerice, obilježene "slengom", neformalnom zajednicom zatvorenika, njezinim utjecajem na njih i općenito načinom življenja u kaznionici. Jedna od glavnih tema jest i proces asimilacije opisan kao proces prizonizacije, odnosno zatvorizacije. Riječ je o procesu kojim zatvorenik postaje dijelom zatvoreničkog društva, preuzima norme toga društva i "samoprocjenjuje" se kao pripadnik toga društva. Najprije se to ogleda u njegovu statusu zatvorenika, primjerice u podređenom položaju i odjeći, propisanom načinu ophođenja s osobljem, u promijenjenom dnevnom rasporedu aktivnosti, hranjenja, spavanja, rada,

upotrebi zatvoreničkog žargona, prihvaćanju dogmi i moralnih vrijednosti zatvoreničke zajednice i sličnomu. Stadiji su prilično individualni i mogu se zapaziti tek praćenjem pojedinca, a isto vrijedi za brzinu i intenzitet prizonicizacije. Činjenica je da se veći dio zatvorenika uspijeva prilagoditi deprivacijama zatvorskog života podnoseći svoju kaznu bez većih poteškoća i vidljivih znakova patologije, bilo u socijalnom, psihološkom ili zdravstvenom planu (Bonta, Gendreau, 1990).

U pokušaju razjašnjenja efekata zatvorske kazne i načina prilagodbe zatvorenika mnoga su se istraživanja bavila i utjecajem objektivnih, odnosno okolinskih karakteristika i fizičkih atributa zatvorskog okruženja, a tako i ulogom različitih individualnih obilježja i osobina prijestupnika. Potonjim su se u najvećoj mjeri bavili psiholozi koji najčešće govore o razlikama u mjerama psiholoških stanja, raspoloženja, stajališta, razine agresivnog i nasilnog ponašanja i sličnim pokazateljima prilagodbe. Ti su rezultati i u funkciji stupnja restriktivnosti, nadzora i zatvorenosti (Brannon, i sur., 1988., prema: Zamble, Porporino, 1988).

U većem broju studija opisane su povezanosti bihevioralnih i/ili subjektivnih indikatora prilagodbe i određenih sociodemografskih obilježja, primjerice dobi, etničkog podrijetla, naobrazbe, spola i sličnoga (Silverman i Vega, 1991; prema: Buško i Kulenović, 2001: 234). Provjeravano je i značenje čimbenika kao što su količina prijašnjeg zatvorskog iskustva, vrsta počinjenog kaznog djela, broj osuđivanosti te eventualne promjene u mjerama emocionalne i socijalne prilagođenosti u funkciji boravka u instituciji (Bolton i sur., 1976). Kad je riječ o kaznenim ustanovama, autori ih smatraju, vjerojatno, najneprirodnijim okruženjem za čovjeka jer uvjetuju brojna ograničenja i sužavaju mogućnosti utjecaja i kontrole nad događajima i njihovim posljedicama te su permanentni izvor stresa. Ako se uz tu činjenicu respektira i društveno shvaćanje kazne kao simbola neuspjeha i nesposobnosti pojedinca da živi u okviru zakonskih normi i da na smislen i prihvatljiv način ostvaruje osobne ciljeve i vrijednosti (Wright, 1991; prema: Buško, 1995:1), onda postaje prilično jasno zašto se kazna zatvora, svojim značenjem i posljedicama koje uvjetuje, označuje kao stresor s kojim će se osuđenici suočavati na individualno različite načine i koristeći se različitim strategijama.

Većina se autora, bez sumnje, slaže s činjenicom da je početak izdržavanja kazne najstresnije razdoblje izdržavanja kazne zatvora, a to potkrjepljuje i longitudinalno istraživanje Ostfelda i sur. (1987; prema: Mejovšek, 2002:54). U tom početnom razdoblju postoji učestalija pojava anksioznosti i depresivnosti kao reaktivnih stanja na adaptacijsku krizu. Također, statistički pokazatelji pojave intenzivnog stresa, posebice kod prvoosuđenih pri dolasku u penalnu ustanovu, upućuju na veću stopu počinjenih i pokušanih suicida te teških samopovređivanja i drugih poremećaja u usporedbi s općom populacijom (Buško, 1995:2).

Ipak, čini se da unatoč relativno povećanom broju empirijskih studija usmjerenih na proučavanje posljedica zatvorske kazne, nisu u znatnijoj mjeri unaprijeđene spoznaje o načinima i procesima prilagodbe osuđenih osoba. Razlozi za to mogu se djelomice pripisati i metodološkim ograničenjima provedenih studija, što se u prvom redu, prema Bonti i Gendreau (1990), odnosi na propuste u odabiru i primjeni odgovarajućih istraživačkih projekata, operacionalizaciji istraživačkih varijabli, korištenju malim i/ili nereprezentativnim uzorcima ispitanika ili neadekvatnoj kontroli efekata različitih potencijalno značajnih faktora (npr. dobi, prijašnjih zatvorskih iskustava, vrste ustanove i sl.).

Mogu se uputiti i ozbiljni teoretski prigovori kao što su, primjerice, prenaplašeno oslanjanje na deprivacijski ili importacijski model prizonizacijske teorije (Dihilio, 1991).

Čini se da se glavni nedostaci teoretskog i empirijskog rada sastoje u nekritičnom prihvaćanju implicitne pretpostavke o univerzalno štetnim posljedicama zatvorskog iskustva te zanemarivanju mnogih osobnih činitelja koji pridonose razlikama u percepciji, vrsti reakcija osuđenih osoba na različite aspekte zatvorskog sustava i sličnomu. Istraživanja općenito govore o postojanju različitih individualnih razlika u doživljajima i reakcijama na uvjete izdržavanja kazne zatvora. Dapače, izgleda da veću prediktivnu vrijednost imaju rezultati zasnovani na interakcionističkom shvaćanju o odnosu između pojedinca i njegove okoline (Zamble i Porporino, 1988; Zamble, 1992).

Rezultati istraživanja Buška i Kulenovića (1995) općenito pokazuju da se različiti nepoželjni efekti češće pojavljuju među zatvoreniciima smještenim u zatvore većeg stupnja restriktivnosti te na negativni trend povezanosti mjere opće prilagodbe zatvorenika i ukupnog vremena provedenog u kaznionici. Rezultati govore u prilog nalazima nekih drugih istraživanjima o pozitivnim vezama između dobi i pojedinih pokazatelja prilagodbe zatvorenika (primjerice onih autora Porporina i Zamblea, 1984). Glede ispitivanih kriminoloških obilježja, pokazalo se da jedino stajalište osuđenih prema kazni koju izdržavaju ima određeno značenje u predikciji opće prilagodbe na život u zatvorskom okruženju.

MacKenzie i Goodstein (1985, prema Zamble, Porporino, 1988) uspoređivali su zatvorenike na početku izdržavanja kazne i zatvorenike s duljim zatvoreničkim stažom. Ustanovili su manju anksioznost, strah od drugih osoba, manju depresivnost, manje psihosomatske tegobe te veće samopouzdanje kod zatvorenika s duljim zatvoreničkim stažom.

Boothby i Durham (1999) na uzorku 1.494 zatvorenika obaju spolova, u vrijeme prijma na izdržavanje kazne, ispitivali su depresivnost. Prosječni rezultat na ukupnom uzorku upućivao je na blagi stupanj depresivnosti. Utvrđeno je također da su zatvorenice, osobe mlađe dobi, osobe upućene u ustanove zatvorenog tipa, prvi put osuđene osobe te pripadnici bijele rase ima-

li višu razinu depresivnosti. Kod žena se posebno izdvaja doživljaj neuspjeha, nezadovoljstvo sobom, neodlučnost, promjena slike o vlastitom tijelu, zamor i gubitak volje za životom. Kako su žene vrlo često i same bile zlostavljane, odnosno u statusu žrtve, imaju i znatno više od muškaraca psiholoških i psihijatrijskih poremećaja (Teplin i sur., 1996; Byrne i Howells, 2000).

Reitzelu i Harju (2000) primjećuju da se psihički poremećaji nisu evidentirali samo prilikom prijma u ustanovu, već se javljaju i neposredno prije otpusta. Na uzorku zatvorenika praćenom u Kanadi oko 18 mjeseci, podaci o ličnosti pokazali su visoku razinu depresivnosti i anksioznosti na početku izdržavanja kazne, razinu koja bi u većem broju slučajeva zahtijevala i poseban psihoterapijski tretman (Zamble i Porporino, 1988).

Knezović i sur. (1998) te Turčin i Goreta (1988) konstatiraju da se zatvorenici s poremećajima osobnosti u užem smislu teže adaptiraju na uvjete života u zatvoru, a da su zatvorenici s poremećajima u ponašanju i ličnosti više izloženi disciplinskim kaznama. Metode grupnog rada nisu prilagođene za tu populaciju zatvorenika, a također ni osoblje nije u dovoljnoj mjeri educirano da bi ih moglo provoditi.

Kako navodi Mejovšek (1990), disocijativne reakcije najteži su poremećaj ličnosti. Njihovo javljanje prilično je vjerojatno u jednom dijelu osuđeničke populacije neposredno po dolasku u penalnu ustanovu. Isti autor je 1992. godine utvrdio da se penalnom tretmanu prilagođuje samo dio populacije zatvorenika, pri čemu su konativne karakteristike ličnosti važnije od kognitivnih te bi tretman trebalo mijenjati i diferencirati prema konativnim osobinama zatvorenika, što je osobito značajno u prvim mjesecima izdržavanja kazne kad su, zbog stresnih situacija, moguća tzv. reaktivna stanja kod psihički labilnih osoba.

Ipak, valja kazati da je u Hrvatskoj u okviru penološke problematike provedeno relativno malo empirijskih istraživanja usredotočenih na početno razdoblje izdržavanja kazne zatvora odnosno na prilagodbu osuđenih osoba institucionalnom penološkom tretmanu. Taj je problem, među ostalima, evaluirala i suautorica ovoga rada, i to na uzorku 211 muškaraca u dobi od 21 do 60 godina, osuđenih za različita kaznena djela kaznom zatvora duljom od jedne godine, koju su izdržavali u kaznenom zavodu zatvorenog tipa (Kaznionica Lepoglava). Uzimajući u obzir sve metodološke poteškoće i relevantne primjedbe na epistemološkoj razini, zaključeno je sljedeće:

1. rezultati upućuju na činjenicu da uspješnijoj prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu u početku izdržavanja kazne zatvora (nakon prvog tromjesečja) odgovara povoljniji demografski i socijalnogospodarski status zatvorenika (život u vlastitoj obitelji, imanje djece, pretežitost življenja u mladosti u cjelovitoj obitelji, viša razina naobrazbe, zadovoljavajuće materijalne prilike, radna aktivnost i drugo);

2. nešto nepovoljnijoj, odnosno djelomičnoj prilagodbi, “formalnomu” penološkom tretmanu u njegovu početku odgovaraju sljedeća obilježja demografskoga i socijalno-gospodarskog statusa osuđenika: relativno povoljne gospodarsko-kulturološke značajke primarne obitelji uz vezanost uz urbana središta kako obitelji, tako i samih ispitanika te njihova mlađa dob, neoženjenost i neimanje djece;
3. rezultati istraživanja u prostoru vrste kaznenog djela i tijeka tretmana u početku izdržavanja kazne upućuju na neke oblike zatvorske adaptacije nenasilnih prijestupnika. Oni uključuju tzv. svladavanje vremena (izbjegavanje neprilika, stvaranje novih prijateljstava i težnju da se kazneni zavod napusti što je prije moguće). Riječ je o svojevrsnom konformiranju s formalnim zahtjevima u penalnoj instituciji te zahtjevima osuđeničkog podsustava što percipiraju i “nagrađuju” djelatnici ustanove;
4. počinitelji nasilnih kaznenih djela, poglavito ubojstava i silovanja, ne odgovaraju “modelu poželjnog zatvorenika” u početku izdržavanja kazne. Riječ je o težem podnošenju strukturiranja vremena kakvo kaznena ustanova nudi te sklonosti izolaciji od drugih zatvorenika. Teže podnošenje adaptacijskog razdoblja percipira i osoblje ustanove, što rezultira nedobivanjem nagrada odnosno pogodnosti (Žakman-Ban, 1996).

Iz navedenoga slijedi još uvijek aktualni zaključak da bi postojeći penološki tretman trebalo mijenjati i diferencirati prema pojedinim kategorijama zatvorenika, ali u smislu “osjetljivih” razdoblja izdržavanja kazne zatvora. Također, trebalo bi osigurati i druge uvjete za njegovu učinkovitu provedbu: tretmanske programe koji ciljano obuhvaćaju specifične skupine zatvorenika (kao što je razdoblje prilagodbe ili, pak, razdoblje prije otpusta), intenziviranje zapošljavanja stručnih kadrova, dovoljno prostora i više materijalnih sredstava i drugo.

Šućur i Žakman-Ban (2005) objavili su rezultate dobivene ispitivanjem ženske zatvoreničke populacije koja je u vrijeme ispitivanja izdržavala kaznu zatvora u jedinom kaznenom zavodu za žene u Republici Hrvatskoj (KZ Požega), a koja je predstavljala gotovo cjelokupnu žensku populaciju u promatranom tromjesečnom razdoblju. Dapače, radi usporedbe tretmana muške i ženske zatvoreničke populacije, upotrijebljen je i uzorak muških osoba na izdržavanju kazne zatvora u zatvorenoj penalnoj instituciji KZ Lepoglava. Uzorak iz KZ Lepoglave odabran je zato što je u sigurnosnom smislu riječ o dvije zatvorene kaznene institucije (koje, naravno, imaju i odjele s blažim režimom izdržavanja kazne zatvora). Upitnik o tretmanu, konstruiran za potrebe istraživanja, ispunjavale su same osuđene osobe, što znači da je riječ o njihovoj procjeni odnosno percepciji obilježja tijeka tretmana (metoda samoiskaza). Ukratko, zatvorenice su uključeniye u one programe tretmana koji se provode radnim i obrazovnim sudjelovanjem te organiziranim aktivnostima u slobodno vrijeme. Znatne su razlike između zatvorenika i zatvorenica u

pogledu percepcije korisnosti iskustava stečenih pojedinim oblicima zatvorskog tretmana. Dok žene najveću korist za budući život vide u obrazovanju, muškarci najviše cijene iskustva ili vještine stečene radom. Uz to, uočava se da zatvorenice imaju bolje izgrađenu mrežu socijalnih veza unutar zatvora i s osobama izvan zatvora.

U kontekstu navedenoga i respektirajući aktualnu situaciju u hrvatskom penalnom sustavu, valja naglasiti i stajališta onih autora koji upozoravaju da velik broj osuđenika u instituciji ograničuje horizontalnu komunikaciju i olakšava stvaranje "zatvoreničkog društva" te se zalažu za tzv. permissivniji tretman (Petrovec, 2001). Neki zagovaraju "lokalne zatvorske zajednice" za osuđenice kako bi se održala stalna društvena komunikacija zatvorenih osoba, što je zapravo korak prema alternativnim sankcijama (Grozđanić i sur., 2001). Potonje su autorice na temelju rezultata istraživanja provedenih u ženskim zatvorima u Sloveniji, Hrvatskoj, Njemačkoj i Austriji utvrdile kako kazna zatvora i uz očitu humanizaciju načina i uvjeta izdržavanja u svim zatvorima ne može ostvariti svoju svrhu. Navodi se da prekid socijalne komunikacije i općenito prekid sa životom izvan zatvora vodi umanjenu psiholoških i intelektualnih resursa zatvorenica.

2. METODE

2.1. Ciljevi i hipoteze rada

Rad je usredotočen na iznalaženje nekih specifičnih sociodemografskih i kriminoloških obilježja koja utječu na prilagodbu zatvorenica i zatvorenika na uvjete penalne institucije s posebnim osvrtom na njihov spol i životnu dob.

Istraživanjem se nastoji utvrditi koji čimbenici utječu na tijek procesa prilagodbe izdržavanju kazne zatvora. Spoznaja tih čimbenika može unaprijediti provođenje zatvorske kazne u prvom tromjesječju izdržavanja odnosno u početku penološkog tretmana.

Sukladno ciljevima formulirana je sljedeća generalna hipoteza: Postoje specifičnosti tijekom izdržavanja kazne zatvora u razdoblju prilagodbe penalnim uvjetima s obzirom na obilježja zatvorenika/zatvorenica i s obzirom na uspješnost penološkog tretmana.

U skladu s temeljnom hipotezom postavljene su i suphipoteze koje se odnose na postojanje relacija između nekih sociodemografskih i kriminoloških obilježja tretirane populacije s obzirom na uspješnost prilagodbe zatvorskim uvjetima, da postoje razlike u uspješnosti prilagodbe zatvorskim uvjetima muških i ženskih osuđenih osoba na izdržavanju kazne zatvora te da postoje razlike u prilagodbi zatvorskim uvjetima punoljetnih zatvorenika i zatvorenika koji izdržavaju kaznu maloljetničkog zatvora.

2.2. Uzorak ispitanika

U uzorak ispitanika uključene su 293 osuđene osobe obaju spolova koje su otpočele izdržavati zatvorsku kaznu u Kaznionici u Požegi. Uključene su zatvorenice na izdržavanju kazne u Odjelu za žene (100 odnosno 34,1%), muškarci na izdržavanju kazne zatvora u Poluotvorenom odjelu kaznionice i muški zatvorenici suđeni na kaznu maloljetničkog zatvora koji se nalaze na izdržavanju kazne u Odjelu maloljetničkog zatvora pri Kaznionici u Požegi (193 odnosno 65,9%). Što se tiče dobnih skupina, obuhvaćeni su zatvorenici/zatvorenice od 17 do 74 godine. Među njima je i 48 zatvorenika koji su u vrijeme počinjenja kaznenog djela bili maloljetnici pa su kao takvi i tretirani u Kaznionici.

Riječ je o osobama koje su započele s izdržavanjem kazne u razdoblju od 1. veljače 2003. do 1. travnja 2005.

2.3. Istraživački instrumenti i obrada podataka¹

Skup varijabli koje opisuju specifičnosti prilagodbe zatvorenica i zatvorenika sastojao se od ukupno 32 varijable za koje se smatralo da su u dovoljnoj mjeri "pokrile" istraživane prostore. Uspješnost prilagodbe procjenjivali su stručni djelatnici penalne institucije, i to na temelju službene dokumentacije u tri vremenske točke: nakon 30 dana od prijma (1. točka procjene), nakon 60 dana od prijma (2. točka procjene) te nakon 90 dana od prijma (3. točka procjene).

Osim deskriptivnih pokazatelja, primijenjen je hi-kvadrat test.

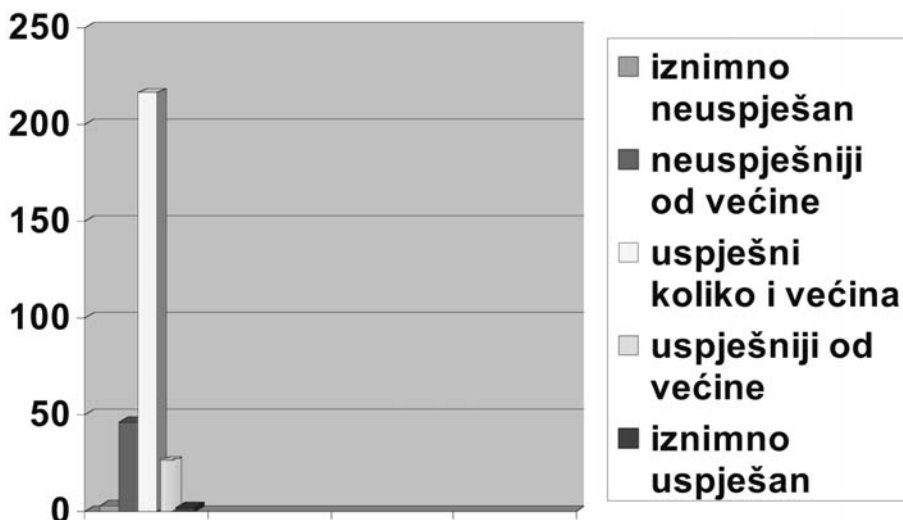
3. REZULTATI I RASPRAVA²

Nakon prvih 30 dana boravka u zatvoru dobili smo sljedeće temeljne rezultate prilagodbe prikazane u grafikonu 1.

¹ Poteškoće prilagodbe zatvorenica i zatvorenika na zatvorske uvjete istražene su u okviru započetoga projekta *Poteškoće prilagodbe na institucionalni penološki tretman* kojemu je voditelj prof. dr.sc. Slobodan Uzelac s Edukacijsko-rehabilitacijskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

² Zbog obilja dobivenih podataka odnosno rezultata prikazanih u tablicama nije ih bilo moguće tiskati u cijelosti, ali se mogu dobiti na uvid kod autorica ovog rada.

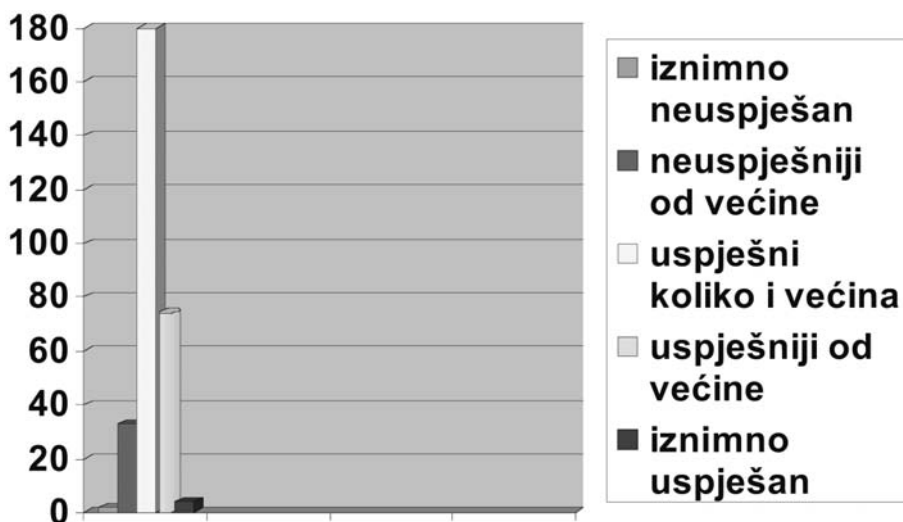
Grafikon 1.

Razvidna je gotovo normalna distribucija, iako je prosječnih nešto više od dvije trećine. Zapaža se da su procjenitelji bili relativno “stroži” u prvoj vremenskoj točki ispitivanja (nakon 30 dana) zbog relativnog udjela ispitanika koji su procijenjeni “neuspješnijim od većine”.

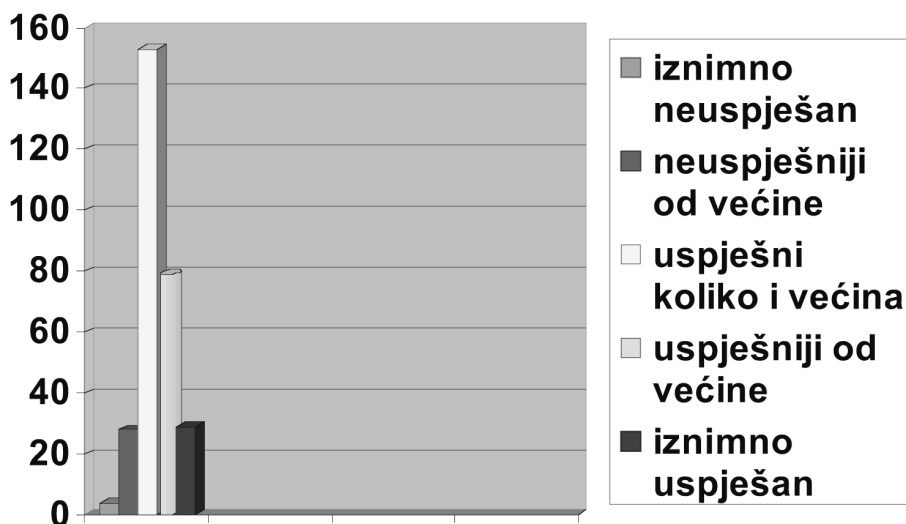
Nakon 60 dana boravka u zatvoru dobiveni su rezultati prikazani u grafikonu 2.

Grafikon 2.

Nakon dva mjeseca izdržavanja kazne uočava se da raste udio zatvorenika/zatvorenica koji su procijenjeni uspješnijim od većine, što govori o postignuću određenog napretka u prilagodbi zatvorskoj situaciji, odnosno o tome da je procjena stručnjaka u penalnoj instituciji bila povoljnija.

Grafikon 3.

Rezultati nakon 90 dana izdržavanja zatvorske kazne pokazali su da udio “uspješnijih” ispitanika i dalje, premda neznatno, raste. Osim toga, u ovoj je točki primjetan i relativno veći porast udjela zatvorenika/zatvorenica koji su procijenjeni kao “iznimno uspješni”.

Dakle, protekom vremena u razdoblju prilagodbe na izdržavanje zatvorske kazne relativni se udio “prilagođenijih” ispitanika povećava.

3.1. Relacije između nekih sociodemografskih obilježja i obilježja penološkog tretmana

Mjesto rođenja

Mjesto rođenja razmatrano je u smislu rođenja u Republici Hrvatskoj ili izvan nje. Pretpostavlja se da zatvorenici rođeni izvan RH mogu imati više poteškoća u prilagodbi izdržavanju zatvorske kazne zbog eventualnih

kulturoloških, jezičnih, komunikacijskih, tradicijskih i sličnih obilježja odnosno razlika.

Statistički značajna povezanost među varijablama dobivena je u procjeni uspješnosti prilagodbe nakon 60 dana.

Tablica 1.

Relacije između mjesta rođenja i uspješnosti prilagodbe procijenjena nakon 60 dana

			Mjesto rođenja		Ukupno
			U RH	Izvan RH	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 2. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	2	0	2
		%	100,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih	Aps.	24	9	33
		%	72,7%	<u>27,3%</u>	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	153	27	180
		%	85,0%	15,0%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	68	6	74
		%	<u>91,9%</u>	8,1%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	2	2	4
		%	50,0%	50,0%	100,0%
UKUPNO		Aps.	249	44	293
		%	85,0%	15,0%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
10,841	4	0,028

U Republici Hrvatskoj rođeno je 85,0% zatvorenika. U skladu s pretpostavkom, u procesu prilagodbe na zatvorske uvjete uspješniji su zatvorenici rođeni u RH.

Školska sprema zatvorenika

Rezultati pokazuju statistički značajne procjene u drugoj i trećoj vremenskoj točki, dakle nakon 60 i 90 dana tretmana.

Tablica 2.

Relacije između školske spreme i uspješnosti nakon 60 dana tretmana

			Školska sprema						Ukupno
			viša ili visoka	srednja	osnovna	nepotpuna osnovna	bez ijednog razreda OŠ, ali pismen	nepismen	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	1	0	1	0	0	0	2
		%	50,0%	,0%	50,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih	Aps.	0	11	17	5	0	0	33
		%	,0%	33,3%	<u>51,5%</u>	<u>15,2%</u>	,0%	,0%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	4	84	65	24	1	2	180
		%	2,2%	46,7%	36,1%	13,3%	,6%	1,1%	100,0%
2. točka procjene	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	9	46	10	7	1	1	74
		%	<u>12,2%</u>	<u>62,2%</u>	13,5%	9,5%	1,4%	1,4%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	0	3	1	0	0	0	4
		%	,0%	75,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
UKUPNO		Aps.	14	144	94	36	2	3	293
		%	4,8%	49,1%	32,1%	12,3%	,7%	1,0%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
43,109	20	,002

Zatvorenike/zatvorenice koji su završili srednju školu u nešto više od 60% slučajeva (62,2%) stručnjaci ustanove procjenjuju uspješnijima od većine ostalih, a u 12,2% to je slučaj s osuđenim osobama koji su završile višu ili visoku školu. Čini se da se ispitanici na izdržavanju zatvorske kazne s višim stupnjem naobrazbe lakše prilagođuju zahtjevima penalne institucije odnosno lakše se uklapaju u novonastale okolnosti.

Ta se tendencija zapaža i nakon 90 dana boravka u kaznionici (tablica 3).

Tablica 3.

Relacije između školske sprema i uspješnosti nakon 90 dana tretmana

			Školska sprema					Ukupno		
			Viša ili vi-soka	Sred-nja	Os-novna	Nepot-puna osnovna	Bez ijednog razreda OŠ, ali pismen		Nepis-men	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	1	2	1	0	0	0	4	
		%	25,0%	50,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	0	8	17	3	0	0	28	
		%	,0%	28,6%	60,7%	10,7%	,0%	,0%	100,0%	
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	3	67	57	24	1	1	153	
		%	2,0%	43,8%	37,3%	15,7%	,7%	,7%	100,0%	
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	7	48	15	7	1	1	79	
		%	8,9%	60,8%	19,0%	8,9%	1,3%	1,3%	100,0%	
	Iznimno uspješan	Aps.	3	19	4	2	0	1	29	
		%	10,3%	65,5%	13,8%	6,9%	,0%	3,4%	100,0%	
	UKUPNO		Aps.	14	144	94	36	2	3	293
			%	4,8%	49,1%	32,1%	12,3%	,7%	1,0%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
41,215	20	,003

Glavni izvor zatvorenikova prihoda

Uočava se da su uspješniji zatvorenici na slobodi bili stalno zaposleni, a manje su uspješni oni koji su povremeno radili, radili "na crno" ili su živjeli od pomoći rodbine. Tako su stručnjaci ustanove u 36,4% odnosno 30,3% slučajeva potonje zatvorenike/zatvorenice procijenili neuspješnijima od većine ostalih, dok su u gotovo polovini slučajeva (48,6%) stalno zaposleni uz prijavu procijenjeni uspješnijima od ostalih. Takvi rezultati ne bi smjeli čuditi jer se nakon 60 dana osuđene osobe već uključuju u radni proces, a mogu se procijeniti i ostale njihove radne navike (npr. uređivanje okoliša, prostora u kojem borave i sl.) Dakle, osuđene osobe sa stalnim zaposlenjem prije izdržavanja kazne već imaju stečene radne navike i odgovornije su prema radnim i drugim zadacima koji im se nameću tijekom izdržavanja zatvorske kazne.

Tablica 4.

Relacije između glavnog izvora prihoda i uspješnosti
nakon 60 dana tretmana

		Glavni izvor prihoda						Ukupno	
		Stalno zaposlen uz prijavu	Povremeno zaposlen uz prijavu	Stalno radi "na crno"	Povremeno radi "na crno"	Pomoć rodbine	Socijalna pomoć ili pomoć Caritasa		
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 2. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	0	2	2
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih	Aps.	3	2	2	12	10	4	33
		%	9,1%	6,1%	6,1%	36,4%	30,3%	12,1%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	31	31	9	60	27	22	180
		%	17,2%	17,2%	5,0%	33,3%	15,0%	12,2%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	36	13	3	15	4	3	74
		%	48,6%	17,6%	4,1%	20,3%	5,4%	4,1%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	1	1	0	2	0	0	4
		%	25,0%	25,0%	,0%	50,0%	,0%	,0%	100,0%
UKUPNO		Aps.	71	47	14	89	41	31	293
		%	24,2%	16,0%	4,8%	30,4%	14,0%	10,6%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
63,501	20	0,000

Rezultati u trećoj vremenskoj točki (tablica 5) pokazuju da tri mjeseca uključenosti u penološki tretman nije bilo dovoljno kategoriji zatvorenika/zatvorenica koji i na slobodi nisu imali "uredne" izvore prihoda da steknu radne navike.

Tablica 5.

Relacije između glavnog izvora prihoda i uspješnosti prilagodbe nakon 90 dana tretmana

			Glavni izvor prihoda						Ukupno
			stalno zaposlen uz prijavu	povremeno zaposlen uz prijavu	stalno radi "na crno"	povremeno radi "na crno"	pomoć rodbine ili dr. osoba	socijalna pomoć ili pomoć Caritasa	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	2	2	4
		%	,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%	50,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	2	0	1	11	8	6	28
		%	7,1%	,0%	3,6%	39,3%	28,6%	21,4%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	23	26	9	54	21	20	153
		%	15,0%	17,0%	5,9%	35,3%	13,7%	13,1%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	32	14	3	19	8	3	79
		%	40,5%	17,7%	3,8%	24,1%	10,1%	3,8%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	14	7	1	5	2	0	29
		%	48,3%	24,1%	3,4%	17,2%	6,9%	,0%	100,0%
	UKUPNO	Aps.	71	47	14	89	41	31	293
		%	24,2%	16,0%	4,8%	30,4%	14,0%	10,6%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
64,815	20	0,000

Bračno stanje zatvorenika

Procjena prilagodbe zatvorskim uvjetima pokazuje da su uspješniji oženjeni zatvorenici i udane zatvorenice te udovci, dok su manje uspješni neoženjeni i razvedeni. Dapače, neoženjene osuđene osobe čak se u polovini slučajeva procjenjuju neuspješnijima od ostalih, a to je i sa 17,9% razvedenih. Suprotno, oženjeni zatvorenici i udane zatvorenice u 55,7% slučajeva procjenjuju se uspješnijima od ostalih odnosno u 55,2% slučajeva čak kao iznimno uspješni.

Tablica 6.

Relacije između bračnog stanja ispitanika i uspješnosti prilagodbe
nakon 90 dana tretmana

			Bračno stanje ispitanika				Ukupno
			neoženjen	oženjen	razveden	udovac	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike: 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	2	2	0	0	4
		%	50,0%	50,0%	,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	14	8	5	1	28
		%	<u>50,0%</u>	28,6%	<u>17,9%</u>	3,6%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	81	50	17	5	153
		%	52,9%	32,7%	9,8%	3,3%	100,0%
Iznimno uspješan	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	18	44	12	5	79
		%	22,8%	<u>55,7%</u>	15,2%	<u>6,3%</u>	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	9	16	2	2	29
		%	31,0%	<u>55,2%</u>	6,9%	6,9%	100,0%
UKUPNO		Aps.	124	120	36	13	293
		%	42,3%	41,0%	11,6%	4,4%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
28,653	16	0,026

Rezultati su sukladni dosadašnjim kriminološko-penološkim spoznajama (uvodno iznesenim). Vjerojatno je riječ o ispitanicima koji su na slobodi imali “sređeniji” život, određene obveze, ustaljenije navike i razvijeniji osjećaj odgovornosti. Valja primijetiti i to da svekoliki uzorak ispitanika čini i subuzorak maloljetnih delinkvenata odnosno mlađih punoljetnika koji izdržavaju kaznu zatvora, a koji po naravi stvari nisu zasnovali bračnu zajednicu.

Materijalno stanje kućanstva

Glede materijalnog stanja kućanstva ispitanika i načina njegova određivanja, napominjemo da je procjenjivačima bio na raspolaganju ograničeni fond informacija o “republičkom prosjeku”, pa i uz konzultacije raspoložive državne statistike, iako se pretpostavlja da veće pogreške u procjeni ipak nisu vjerojatne. Naime, gotovo je nemoguće da bi, primjerice, siromašnom zatvoreniku bila pridijeljena kategorija “donekle iznad republičkog prosjeka” odnosno “znatno iznad republičkog prosjeka”. S druge strane, mogla se javiti dilema treba li tome zatvoreniku pridijeliti kategoriju “donekle ispod republičkog prosjeka” ili “znatno ispod republičkog prosjeka”.

Tablica 7.

Relacije između materijalnog stanja kućanstva i uspješnosti adaptacije nakon 90 dana tretmana

			Materijalno stanje kućanstva					Ukupno
			znatno iznad republičkog prosjeka	donekle u granicama republičkog prosjeka	u granicama republičkog prosjeka	donekle ispod republičkog prosjeka	znatno ispod republičkog prosjeka	
Opća ocjena uspješnosti tretman u odnosu na ostale zatvorenike 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	3	3
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	0	1	16	11	18	46
		%	,0%	2,2%	34,8%	23,9%	39,1%	100,0%
	Uspješan koliko i većina ostalih zatvorenika	Aps.	8	13	91	57	47	216
		%	3,7%	6,0%	42,1%	26,4%	21,8%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	0	2	9	12	3	26
		%	,0%	7,7%	34,6%	46,2%	11,5%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	0	0	2	0	0	2
		%	,0%	,0%	100,0%	,0%	,0%	100,0%
	UKUPNO	Aps.	8	16	118	80	71	293
		%	2,7%	5,5%	40,3%	27,3%	24,2%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	p = razina statističke značajnosti
27,199	16	0,039

Pokazalo se da su materijalno imućniji zatvorenici najčešće prosječno uspješni u prilagodbi, ali su oni materijalno najsiromašniji manje uspješni od ostalih u gotovo 40% slučajeva. Tumačeći takve rezultate u kontekstu naprijed iznesenih općenitih ograničenja u procjeni materijalnog stanja kućanstva, može se pretpostaviti da je materijalni status ispitanika povezan i sa statusom naobrazbe te zaposlenosti. Utemeljeno se zaključuje da su najsiromašniji zatvorenici ujedno i oni koji nisu zaposleni te žive od različitih pomoći ili tek povremeno rade, a i školska sprema im je niža. Suprotno, oni imućniji ili tek nešto siromašniji od prosjeka vjerojatno su i na slobodi bili zaposleni, što podržava i zaključak da imaju određenu razinu usvojenih radnih navika odnosno barem najnužniju razinu naobrazbe.

3.2. Relacije između nekih kriminoloških obilježja i obilježja penološkog tretmana

Prekomjerno konzumiranje alkohola

Rezultati povezanosti među varijablama prikazani u tablici 8 u skladu su s pretpostavkama. Neuspješnijim od većine ostalih zatvorenika u razdoblju prilagodbe u 8,7% slučajeva procijenjeni su ispitanici koji prekomjerno piju, u 17,4 % slučajeva alkoholičari, a u 10,9% slučajeva apstinenti.

Tablica 8.

Relacije između prekomjernog konzumiranja alkohola i uspješnosti prilagodbe procijenjene nakon 30 dana

			Alkohol						Ukupno
			ne pije	povremeno pije	redovito pije	prekomjerno pije bez ovisnosti	alkoholizam	apstinencija	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na ostale zatvorenike 1. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	3	0	0	0	0	0	3
		%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine drugih zatvorenika	Aps.	13	13	3	4	8	5	46
		%	28,3%	28,3%	6,5%	8,7%	17,4%	10,9%	100,0%
	Uspješan koliko i većina ostalih zatvorenika	Aps.	86	78	20	11	12	9	216
		%	39,8%	36,1%	9,3%	5,1%	5,6%	4,2%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	15	6	4	0	0	1	26
		%	57,7%	23,1%	15,4%	,0%	,0%	3,8%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	0	1	1	0	0	0	2
		%	,0%	50,0%	50,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	UKUPNO	Aps.	117	98	28	15	20	15	293
		%	39,9%	33,4%	9,6%	5,1%	6,8%	5,1%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnost
31,640	20	0,047

Što se tiče alkoholičara i onih koji prekomjerno piju, rezultati se mogu tumačiti postojanjem apstinencijskog sindroma, osobito ako se ima u vidu da je prošlo tek 30 dana od početka izdržavanja zatvorske kazne. Što se, pak,

apstinencija tiče, pretpostavlja se da je njihovo stanje opterećeno i nizom nepovoljnih čimbenika uzrokovanih dugotrajnijim "alkoholičarskim stažom" (sve do promjene osobnosti). U kategoriji uspješnijih od većine ostalih u gotovo 60% (57,7%) slučajeva nalaze se ispitanici koji uopće ne piju. Takav je rezultat vjerojatno determiniran i činjenicom da uzorak čini i veći broj ženske osuđeničke populacije, ali i maloljetnika odnosno mlađih punoljetnika u kojih se nije stigla razviti ovisnost o alkoholu.

Konsumiranje opojnih droga

Iako se uvidom u statističke vrijednosti uz tablice kontingencije ni u jednoj točki procjene nije uočila statistički značajna povezanost među varijablama, zanimljive su procjene prema kojima u ovom uzorku 75,8% ispitanika uopće ne uzima drogu, dok 10,2% ispitanika upotrebljava drogu, ali bez ovisnosti (vjerojatno je riječ o tzv. vikend-konzumentima i/ili tzv. lakim drogama). Ako na taj način pristupimo problemu ovisnosti zatvorenika/zatvorenica požeške penalne institucije, valja iznijeti da u 86% slučajeva oni nisu ovisnici o psihotropnim tvarima, bar ne ispitanici iz tretiranog uzorka. Valja uzeti u obzir i to da svi ovisnici ne dolaze na izdržavanje kazne uz izrečenu sigurnosnu mjeru, a detektiranje eventualne sklonosti konzumaciji opojnih droga u početnom razdoblju izdržavanja zatvorske kazne otežano je odnosno i nije moguće.

Visina aktualne kazne

U prilagodbi na zatvorske uvjete nakon 30 dana kao iznimno uspješni zatvorenici/zatvorenice u oko polovini slučajeva procijenjeni oni kojih je duljina kazne manja od jedne godine. Riječ je o počiniteljima/počiniteljicama lakših kaznenih djela koji, vjerojatno, ni po svojim ostalim kriminološkim značajkama ne spadaju u kategoriju "rizičnih" delinkvenata odnosno ne pripadaju "kriminalnom miljeu". Osim toga, određena stimulacija za njihovu prilagodbu zahtjevima penalne institucije jest i relativno brz izlazak na slobodu. Naravno, relativno uspješna prilagodba ne znači i sigurno procjenjivanje stupnja uspješnosti penološke rehabilitacije, tj. resocijalizacije.

Slično vrijedi i za 42,3% ispitanika osuđenih na kaznu od 1 do 2 godine koji su procijenjeni uspješnijima od većine ostalih. Zapaža se i to da su u 9,2% slučajeva ispitanici osuđeni na kazne zatvora od 3 do 4 godine procijenjeni kao "prosječni".

Tablica 9.

Relacije između visine aktualne kazne i uspješnosti
prilagodbe procijenjene nakon 30 dana

			Visina aktualne kazne										Ukupno		
			10 god. i više	Od 9 do 10 god.	Od 8 do 9 god.	Od 7 do 8 god.	Od 6 do 7 god.	Od 5 do 6 god.	Od 4 do 5 god.	Od 3 do 4 god.	Od 2 do 3 god.	Od 1 do 2 god.		Manje od 1 god.	
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na ostale zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	1	0	0	2	0	4	3	2	8	18	8	46	
		%	2,2%	,0%	,0%	4,3%	,0%	<u>8,7%</u>	<u>6,5%</u>	4,3%	<u>17,4%</u>	39,1%	17,4%	100,0%	
	Uspješan koliko i većina ostalih zatvorenika	Aps.	4	3	2	0	7	4	10	20	26	82	58	216	
		%	1,9%	1,4%	,9%	,0%	3,2%	1,9%	4,6%	<u>9,3%</u>	12,0%	38,0%	26,9%	100,0%	
1. točka procjene	Uspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	2	1	0	1	1	1	0	1	2	11	6	26	
		%	7,7%	3,8%	,0%	3,8%	3,8%	3,8%	,0%	3,8%	7,7%	<u>42,3%</u>	23,1%	100,0%	
	Iznimno uspješan	Aps.	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2	
		%	,0%	,0%	,0%	50,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	<u>50,0%</u>	100,0%	
UKUPNO		Aps.	7	4	2	4	8	9	13	23	36	114	73	293	
		%	2,4%	1,4%	,7%	1,4%	2,7%	3,1%	4,4%	7,8%	12,3%	38,9%	24,9%	100,0%	

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
68,071	40	0,004

Međutim, u 17,4% slučajeva osoblje institucije procijenilo je da su zatvorenici/zatvorenice osuđeni na kaznu zatvora od 2 do 3 godine neuspješniji od ostalih. Vjerojatno je riječ o kategoriji ispitanika s određenim biopsihosociološkim značajkama koje otežavaju adaptaciju, a spadaju u sferu tzv. srednjeg kriminaliteta. Potonje valja promatrati i u kontekstu sudske prakse s tendencijom izricanja zatvorske kazne koja se kreće u području minimalno zapriječene kazne.

Slično vrijedi i za one "neuspješnije" u 6,5% slučajeva, kojih je visina aktualne kazne od 4 do 5 godina, te za 8,7% onih osuđenih na zatvorsku kaznu u trajanju od 5 do 6 godina.

Vrsta glavnoga (najtežeg) kaznenog djela

Inspekcijom vrijednosti hi-kvadrat testa uočava se statistički značajna povezanost među varijablama u drugoj i trećoj vremenskoj točki (nakon 60 odnosno 90 dana).

Tablica 10.

Relacije između vrste glavnog (najtežeg) kaznenog djela
i uspješnosti prilagodbe procijenjene nakon 60 dana

			Vrsta glavnog kaznenog djela											Ukupno	
			Protiv života i tijela	Protiv imovine	Vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom	Slobode i čuđoređa	Opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa	Braka, obitelji i mladeži	Vjerodostojnosti isprava	Sigurnosti platnog prometa	Protiv javnog reda	Protiv službene dužnosti	Protiv časti i ugleda		
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
		%	100,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	6	17	6	2	0	2	0	0	0	0	0	0	33
		%	18,2%	51,5%	18,2%	6,1%	,0%	6,1%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	37	76	33	9	4	9	2	5	2	2	1	180	
		%	20,6%	42,2%	18,3%	5,0%	2,2%	5,0%	1,1%	2,8%	1,1%	1,1%	,6%	100,0%	
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	17	26	6	3	2	1	1	13	2	2	1	74	
		%	23,0%	35,1%	8,1%	4,1%	2,7%	1,4%	1,4%	17,6%	2,7%	2,7%	1,4%	100,0%	
	Iznimno uspješan	Aps.	1	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	4	
		%	25,0%	,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	25,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	
UKUPNO		Aps.	63	119	46	14	6	12	4	19	4	4	2	293	
		%	21,5%	40,6%	15,7%	4,8%	2,0%	4,1%	1,4%	6,5%	1,4%	1,4%	,7%	100,0%	

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
61,184	40	0,017

Nešto više od polovine ispitanika (51,5%) koji su procijenjeni neuspješnijima od ostalih počinilo je kaznena djela protiv imovine. Takvima su se u 18,2% slučajeva pokazali i ispitanici koji su počinili kaznena djela protiv vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom. Potonji su u 18,3% slučajeva također procijenjeni kao prosječni zatvorenici/zatvorenice. Rezultate valja promatrati u kontekstu činjenice da je 49,6% ispitanika u tretiranom uzorku požeške kaznonice počinilo upravo imovinske delikte, a 15,7% njih one protiv vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom.

Osim toga, među imovinskim delinkventima u Odjelu za izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora relativno je velik broj počinitelja razbojništva. Taj imovinski delikt karakterizira velika ekspresija nasilja. Iz penološke je literature poznato da su počinitelji razbojništva naročito problematični zatvorenici. Nema sumnje da se ta "problematičnost" iskazuje osobito i u razdoblju procesa prilagodbe na zatvorsku kaznu. Slično može vrijediti i za već spomenute počinitelje kaznenih djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

Pokazalo se da su počinitelji/počiniteljice kaznenih djela protiv života i tijela (u 23% slučajeva) te protiv sigurnosti platnog prometa (u 17,6% slučajeva) nakon 60 dana boravka u instituciji procijenjeni uspješnijima od većine ostalih. Podatke valja tumačiti u svjetlu uvodno iznesenih obilježja kriminaliteta ženske populacije odnosno obilježja osobnosti i potreba počiniteljica kaznenih djela koje izdržavaju kaznu zatvora.

Tablica 11.

Relacije između vrste glavnog (najtežeg) kaznenog djela
i uspješnosti prilagodbe nakon 90 dana

		Vrsta glavnog kaznenog djela											Ukupno	
		Protiv života i tijela	Protiv imovine	Vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom	Slobode i ćudoređa	Opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa	Braka, obitelji i mladeži	Vjerodostojnosti isprava	Sigurnosti platnog prometa	Javnog reda	Službene dužnosti	Časti i ugleda		
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4
	%	50,0%	25,0%	25,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%
3 točka procjene	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	7	12	5	0	1	3	0	0	0	0	0	28
	%	<u>25,0%</u>	42,9%	17,9%	,0%	3,6%	<u>10,7%</u>	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	100,0%	
3 točka procjene	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	32	66	28	8	3	8	1	2	3	2	0	153
	%	20,9%	<u>43,1%</u>	<u>18,3%</u>	5,2%	2,0%	5,2%	,7%	1,3%	2,0%	1,3%	,0%	100,0%	
3 točka procjene	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	16	29	10	5	1	1	0	14	0	1	2	79
	%	20,3%	36,7%	12,7%	<u>6,3%</u>	1,3%	1,3%	,0%	<u>17,7%</u>	,0%	1,3%	2,5%	100,0%	
UKUPNO	Iznimno uspješan	Aps.	6	11	2	1	1	0	3	3	1	1	0	29
	%	20,7%	37,9%	6,9%	3,4%	3,4%	,0%	<u>10,3%</u>	10,3%	3,4%	3,4%	,0%	100,0%	
UKUPNO		Aps.	63	119	46	14	6	12	4	19	4	4	2	293
		%	21,5%	40,6%	15,7%	4,8%	2,0%	4,1%	1,4%	6,5%	1,4%	1,4%	,7%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
68,153	40	,004

Podaci prikazani u tablici 11 pokazuju da se nakon 90 dana kao iznimno uspješni u 10,3% slučajeva procjenjuju počinitelji/počiniteljice kaznenih djela protiv vjerodostojnosti isprava. Vjerojatno je prevalentno riječ o osuđenicama.

Nešto uspješniji od prosjeka procijenjeni su i počinitelji kaznenih djela protiv slobode i ćudoređa (6,3%) te u 17,7% slučajeva kaznenih djela protiv sigurnosti platnog prometa. Relativno neuspješniji od prosjeka su zatvorenici/zatvorenice osuđeni za kaznena djela protiv života i tijela te za kaznena djela protiv braka, obitelji i mladeži. Kako se procjene počinitelja kaznenih

djela protiv života i tijela u ovoj vremenskoj točki razlikuju od prethodne, vjerojatno je riječ o osuđenim osobama koje se nakon početnog šoka pri dolasku u ustanovu teže prilagođuju izdržavanju zatvorske kazne te kod kojih eventualno nastupaju i emocionalne krize (ne treba zaboraviti da je riječ o dužim zatvorskim kaznama).

Kad je riječ o počiniteljima kaznenih djela protiv braka, obitelji i mladeži, valja imati na umu da se u osnovi radi o nasilničkom deliktu, a da njih karakteriziraju specifične značajke osobnosti (moguće sociopatske odnosno psihopatske karakteristike).

Vrijeme provedeno u pritvoru u povodu aktualne kazne

Statistička značajnost utvrđena je u trećoj točki procjene uspješnosti prilagodbe (nakon 90 dana izdržavanja kazne).

Tablica 12.

Relacije između vremena provedenog u pritvoru i uspješnosti prilagodbe nakon 90 dana boravka na izdržavanju kazne

			Vrijeme provedeno u pritvoru							Ukupno	
			1 god. i više	Od 6 mj. do 1 god.	Od 5 do 6 mj.	Od 4 do 5 mj.	Od 3 do 4 mj.	Od 2 do 3 mj.	Od 1 do 2 mj.		Manje od 1 mj.
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	3	0	1	0	4
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	<u>75,0%</u>	,0%	25,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	1	6	1	0	3	0	4	13	28
		%	3,6%	<u>21,4%</u>	3,6%	,0%	10,7%	,0%	<u>14,3%</u>	46,4%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	11	26	1	9	14	18	6	68	153
		%	7,2%	17,0%	,7%	<u>5,9%</u>	9,2%	11,8%	3,9%	44,4%	100,0%
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	6	7	3	3	5	12	3	40	79
		%	7,6%	8,9%	<u>3,8%</u>	3,8%	6,3%	<u>15,2%</u>	3,8%	50,6%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	1	0	0	1	1	1	1	24	29
		%	3,4%	,0%	,0%	3,4%	3,4%	3,4%	3,4%	<u>82,8%</u>	100,0%
	UKUPNO	Aps.	19	39	5	13	26	31	15	145	293
		%	6,5%	13,3%	1,7%	4,4%	8,9%	10,6%	5,1%	49,5%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
62,053	28	0,000

Iznimno uspješnima razmjerno su najčešće procijenjeni zatvorenici/zatvorenice koji su u pritvoru proveli manje od mjesec dana (82,8 %). Neuspješniji od većine drugih su ispitanici koji su u pritvoru proveli od 1 do 2 mjeseca, što također vrijedi i za one koji su u pritvoru boravili od 6 mjeseci do godine dana, a iznimno neuspješnima pokazali su se oni koji su u pritvoru bili od 3 do 4 mjeseca.

Pri tumačenju rezultata treba uzeti u obzir da je pritvor najteža mjera i može se odrediti samo ako se njegova svrha ne može postići nekom od blažih mjera (uostalom, hrvatsko pravo i nema odviše širok spektar blažih mjera). Osim toga, u kategoriji “manje od mjesec dana” nalaze se i oni ispitanici kod kojih pritvor nije bio određen. Riječ je, zapravo, o počiniteljima lakših kaznenih djela s lakšim kriminološkim svojstvima te je slijedom toga logično da se i u tzv. adaptacijskom razdoblju u penalnoj instituciji ponašaju primjerenije odnosno prilagođenije.

Osim odredbi o trajanju pritvora, pri tumačenju podataka u obzir valja uzeti i “sastav” osuđenih osoba u požeškoj kaznionici.

Relacije između spola i uspješnosti prilagodbe

Statistička je značajnost među varijablama dobivena u drugoj i u trećoj točki procjene uspješnosti prilagodbe.

Tablica 13.

Relacije između spola i uspješnosti prilagodbe nakon
60 dana boravka na izdržavanju kazne

		Spol		Ukupno	
		žensko	muško		
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	2	0	2
		%	100,0%	,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih	Aps.	17	16	33
		%	51,5%	48,5%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	56	124	180
		%	31,1%	68,9%	100,0%
2. točka procjene	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	23	51	74
		%	31,1%	68,9%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	2	2	4
		%	50,0%	50,0%	100,0%
UKUPNO		Aps.	100	193	293
		%	34,1%	65,9%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
9,780	4	,044

Nije teško uočiti smjer povezanosti među varijablama - u ovoj su točki procjene muškarci uspješniji u prilagodbi na penološki tretman. Ta je tendencija najuočljivija u kategoriji varijable “uspješan kao i većina ostalih” (u gotovo 70% slučajeva osobe muškog spola procijenjene su takvima za razliku od 31,1% žena). Zaključak potkrepljuju i slični rezultati u kategoriji “uspješniji od većine ostalih”.

Suprotno, ženska osuđenička populacija procijenjena je u nešto više od polovine slučajeva (51,5%) neuspješnijom od većine ostalih.

Rezultati odgovaraju činjenici da je u slučaju ispitanika riječ o poluotvorenom penalnom odjelu odnosno poluotvorenom režimu izdržavanja zatvorske kazne primjerenom za počinitelje kaznenih djela s relativno povoljnijim kriminološkim obilježjima odnosno prognozama.

Iako se među populacijom zatvorenika u Odjelu nalaze i oni koji su već izdržali dio kazne u zatvorenoj instituciji, riječ je o ispitanicima već prilagođenim izdržavanju zatvorske kazne.

Suprotno, u uzorak zatvorenica uključene su osobe koje kaznu izdržavaju kako u zatvorenom, tako i u poluotvorenom i otvorenom režimu. Prema tome, u uzorak ulaze i počiniteljice doista teških kaznenih djela, kojima su imanentna i teža kriminološka, a vjerojatno i psihosocijalna obilježja.

Kako dosadašnja istraživanja pokazuju i to da je ženska osuđenička populacija opterećena složenijim specifičnim emocionalnim statusom (npr. zbog majčinstva, veće stigmatizacije i sl.) te socijalnim i zdravstvenim čimbenicima, dobiveni rezultati ne začuđuju. Od iznimnog su značenja i potrebe zatvorenica u penološkom tretmanu koje mogu biti bitno drukčije od potreba muškaraca. Osim toga, dosadašnje studije, a i penološka praksa upozoravaju na neka područja gdje su rehabilitacijski programi dostupni ženama neprimjereni ili nedostupni.

Tablica 14.

Relacije između spola i uspješnosti prilagodbe nakon 90 dana boravka na izdržavanje kazne

		Spol		Ukupno		
		žensko	muško			
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 3. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	3	1	4	
		%	75,0%	25,0%	100,0%	
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	15	13	28	
		%	53,6%	46,4%	100,0%	
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	45	108	153	
		%	29,4%	70,6%	100,0%	
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	32	47	79	
		%	40,5%	59,5%	100,0%	
	Iznimno uspješan	Aps.	5	24	29	
		%	17,2%	82,8%	100,0%	
	UKUPNO		Aps.	100	193	293
			%	34,1%	65,9%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
14,303	4	,006

Analizirana se tendencija nastavlja, pa i pojačava u trećoj vremenskoj točki istraživanja (nakon 90 dana zatvorske kazne).

Relacije između dobi i uspješnosti prilagodbe

Statistička je značajnost povezanosti među varijablama dobivena u sve tri točke procjene uspješnosti prilagodbe.

Tablica 15.

Relacije između dobi i uspješnosti prilagodbe procijenjena nakon 30 dana

			Dob						Ukupno		
			Više od 60	50-60	40-50	30-40	25-30	20-25		Manje od 20	
Opća ocjena uspješnosti tretman u odnosu na ostale zatvorenike 1. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	0	0	1	2	0	3	
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	33,3%	66,7%	,0%	100,0%	
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	2	6	13	9	4	4	8	46	
		%	4,3%	13,0%	28,3%	19,6%	8,7%	8,7%	17,4%	100,0%	
	Uspješan koliko i većina ostalih zatvorenika	Aps.	5	22	33	55	37	32	32	216	
		%	2,3%	10,2%	15,3%	25,5%	17,1%	14,8%	14,8%	100,0%	
	Uspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	1	3	13	4	2	2	1	26	
		%	3,8%	11,5%	50,0%	15,4%	7,7%	7,7%	3,8%	100,0%	
	Izuzetno uspješan	Aps.	0	0	0	0	1	1	0	2	
		%	,0%	,0%	,0%	,0%	50,0%	50,0%	,0%	100,0%	
	UKUPNO		ukupno	8	31	59	68	45	41	41	293
			%	2,7%	10,6%	20,1%	23,2%	15,4%	14,0%	14,0%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
38,446	24	,031

U polovini slučajeva “uspješniji” od prosjeka su zatvorenici u dobi od 40 do 50 godina. I ispitanici od 30 do 40 godina procijenjeni su kao prosječni, što vrijedi i za one u dobi od 20 do 25 godina.

Međutim, osuđene osobe od 50 do 60 godina te one koje imaju manje od 20 godina procijenjene su neuspješnijima (prvi u 13% slučajeva, a potonji u 17,4% slučajeva), što govori o njihovim poteškoćama tijekom adaptacije. Riječ je o procjeni uspješnosti nakon 30 dana iz koje se vidi da su osobe u zre-

loj dobi (srednjih godina) prilagodljivije, dok se mlade osobe i osobe starije životne dobi teže prilagođuju zatvorskim uvjetima, što općenito odgovara i njihovu psihofiziološkom statusu.

Tablica 16.

Relacije između dobi i uspješnosti prilagodbe nakon
60 dana boravka na izdržavanju kazne zatvora

			Dob							Ukupno	
			više od 60	50-60	40-50	30-40	25-30	20-25	manje od 20		
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike 2. točka procjene	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	1	0	1	0	0	2	
		%	,0%	,0%	50,0%	,0%	50,0%	,0%	,0%	100,0%	
	Neuspješniji od većine ostalih	Aps.	0	2	8	7	5	6	5	33	
		%	,0%	6,1%	24,2%	21,2%	15,2%	18,2%	15,2%	100,0%	
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	4	18	24	41	31	26	36	180	
		%	2,2%	10,0%	13,3%	22,8%	17,2%	14,4%	20,0%	100,0%	
	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	4	11	25	19	8	7	0	74	
		%	5,4%	14,9%	33,8%	25,7%	10,8%	9,5%	,0%	100,0%	
	Iznimno uspješan	Aps.	0	0	1	1	0	2	0	4	
		%	,0%	,0%	25,0%	25,0%	,0%	50,0%	,0%	100,0%	
	UKUPNO		Aps.	8	31	59	68	45	41	41	293
			%	2,7%	10,6%	20,1%	23,2%	15,4%	14,0%	14,0%	100,0%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
43,675	24	,008

U drugoj točki procjene (nakon 60 dana) uspješniji su od prosjeka zatvorenici stariji od 30 godina. Dapače, u 33,8% slučajeva uspješniji su zatvorenici/zatvorenice od 40 do 50 godina, a u 25,7% slučajeva oni od 30 do 40 godina. Potvrđuje se da se zrele osuđene osobe lakše prilagođuju zatvorskim uvjetima. Zabrinjava podatak da se u 18,2% slučajeva mlade osobe (20 do 25 godina) procjenjuju neuspješnijima, iako je u ovoj vremenskoj točki nešto povoljniji rezultat za mlađe od 20 godina koji u 20% slučajeva ulaze u prosjek. Potonji se, dakle, nakon 60 dana boravka u penalnoj instituciji ipak donekle prilagođuju.

Tablica 17.

Relacije između dobi i uspješnosti prilagodbe nakon
90 dana boravka na izdržavanju kazne zatvora

			Dob						Ukupno	
			više od 60	50-60	40-50	30-40	25-30	20-25		manje od 25
Opća ocjena uspješnosti tretmana u odnosu na druge zatvorenike	Iznimno neuspješan	Aps.	0	0	1	1	1	0	1	4
		%	,0%	,0%	25,0%	25,0%	25,0%	,0%	25,0%	100,0%
	Neuspješniji od većine ostalih zatvorenika	Aps.	0	2	7	5	6	4	4	28
		%	,0%	7,1%	25,0%	17,9%	21,4%	14,3%	14,3%	100,0%
	Uspješan kao i većina ostalih	Aps.	1	16	18	33	27	24	34	153
		%	,7%	10,5%	11,8%	21,6%	17,6%	15,7%	22,2%	100,0%
3. točka procjene	Uspješniji od većine ostalih	Aps.	4	11	24	23	6	9	2	79
		%	5,1%	13,9%	30,4%	29,1%	7,6%	11,4%	2,5%	100,0%
	Iznimno uspješan	Aps.	3	2	9	6	5	4	0	29
		%	10,3%	6,9%	31,0%	20,7%	17,2%	13,8%	,0%	100,0%
	UKUPNO	Aps.	8	31	59	68	45	41	41	293
		%	2,7%	10,6%	20,1%	23,2%	15,4%	14,0%	14,0%	100%

Hi-kvadrat test		
χ	stupnjevi slobode	razina statističke značajnosti
51,378	24	,001

Nakon 90 dana boravka na izdržavanju kazne zatvora uočavaju se povoljnije tendencije glede adaptacije u dobnoj skupini od 30 do 40 godina, kao i u dobi od 40 do 50 godina. Dapače, u potonjoj kategoriji zapaža se nešto veći broj iznimno uspješnih zatvorenika u odnosu na prethodne procjene. Iz svekolikih rezultata može se nedvojbeno zaključiti da je adaptacija na zatvorske uvjete povezana s dobi.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Provedena analiza pokazala je da postoje specifičnosti tijekom izdržavanja kazne zatvora u razdoblju prilagodbe penalnim uvjetima s obzirom na osobine zatvorenika/zatvorenica i s obzirom na uspješnost penološkog tretmana. Također, rezultati dobiveni na manifestnoj razini potvrđuju postavljene suphipoteze; postoje relacije između nekih sociodemografskih i kriminoloških obilježja zatvorenika/zatvorenica i uspješnosti prilagodbe zatvorskim uvjetima, postoje razlike u uspješnosti prilagodbe zatvorskim uvjetima muških

i ženskih osuđenih osoba i postoje razlike prilagodbe zatvorskim uvjetima punoljetnih zatvorenika i zatvorenika koji izdržavaju kaznu maloljetničkog zatvora.

Početak institucionalnog penološkog tretmana, odnosno dolazak na izdržavanje kazne zatvora posebno je stresni događaj za svaku osuđenu osobu i bremenit je problemima prilagodbe. Primjerice, dosadašnja strana i hrvatska istraživanja potvrđuju da se osuđenici koji su i prije dolaska na izdržavanje zatvorske kazne imali problema u socijalizaciji teško mogu priviknuti na red i stegu, kao i na minimalne zahtjeve koji se pred njih postavljaju da bi ustanova mogla funkcionirati, a još teže podnose zadano strukturiranje vremena.

Nedvojbeno za vrijeme trajanja zatvorske kazne zatvorenike/zatvorenice treba podvrgnuti određenim programima koji će im pomoći pri bržoj i učinkovitijoj prilagodbi užoj i široj socijalnoj okolini i načinu života u skladu s društvenim normama. Naravno, rečeno se odnosi i na sam boravak u penalnoj instituciji.

Dolazak u kaznionicu stresni je događaj za svakog čovjeka, osobito za osobu koja je prvi put na izdržavanju kazne zatvora. Reakcije izazvane stresnim i uvjetno stresnim događajem vezanim uz početak izdržavanja zatvorske kazne mogu biti vrlo različite. Empirijski podaci pokazuju da zatvorsko iskustvo u početku izdržavanja kazne može rezultirati krajnje neprilagođenim oblicima reagiranja kao što je pojava teškog samoozljeđivanja, različitih oblika reaktivnih stanja i stresa izazvanog najrazličitijim poremećajima.

Primjećuje se da u prvoj fazi boravka u penalnoj ustanovi relativno puno zatvorenika ne prihvaća norme osuđeničkog društva jer u njih još uvijek dominira oslanjanje na konvencionalne vrijednosti; tek poslije nekih šest mjeseci ili više pojedini osuđenici počinju pokazivati sve veću antidruštvenu usmjerenost.

Cjelokupni penalni sustav, poglavito u nas, ipak se temelji na ideji rehabilitacije. Zbog toga treba težiti što potpunijoj individualizaciji, kako sudskoj, tako i penološkoj. Za potonje je najvažnije obogaćivanje tretmana što većim brojem sveobuhvatnih programa koji će odgovarati obilježjima određenih kategorija osuđenih osoba. Uz to, rekli bismo da je temelj učinkovite provedbe tretmana njegovo neprestano znanstveno praćenje. Valja istaknuti da bi postojeći penološki tretman trebalo mijenjati i diferencirati prema pojedinim kategorijama zatvorenika. Uzroci neuspjeha penološkog tretmana jesu i nedovoljna standardiziranost, nedovoljna diferencijacija prema strukturi ličnosti, neadekvatno i nepotpuno praćenje efekata tretmana i drugo. Također, da bi postojeći penološki tretman bio učinkovit, trebalo bi osigurati i druge uvjete za njegovu provedbu: male skupine zatvorenika, dovoljno prostora, stručne kadrove, materijalna sredstva i drugo. Može se reći da su uvjeti u zatvorima i kaznionicama i dalje relativno neadekvatni. U Hrvatskoj je riječ o nedostatku i/ili neadekvatnosti tretmanskih programa kao i prostora za njihovu provedbu,

o nedovoljnom broju stručnog kadra, a u novije vrijeme i o prenapučenosti institucija.

Relativno je mali broj istraživanja tzv. adaptacijskog razdoblja zatvorske kazne, odnosno ta su istraživanja ponajviše usmjerena na psihološku prilagodbu zatvorskim uvjetima. Dakle, sama uspješnost odnosno poteškoće penološkog tretmana u tom razdoblju prilično su zanemareni. U Hrvatskoj je situacija glede penoloških istraživanja početnog razdoblja izdržavanja zatvorske kazne nepovoljnija.

Globalni rezultati empirijskog istraživanja provedenog u Kaznionici u Požegi u sva tri odjela: Odjelu za zatvorenice (zatvorenog, poluotvorenog i otvorenog tipa), Odjelu za zatvorenike (poluotvorenog tipa) i Odjelu za izvršavanje kazne maloljetničkog zatvora (zatvorenog tipa) u skladu su s dosadašnjim spoznajama i jasno pokazuju specifičnosti početnog razdoblja izdržavanja zatvorske kazne.

S obzirom na dobivene rezultate i njihovu raspravu, moguće je iznijeti sljedeće sugestije za kvalitetniji i, u krajnjoj liniji, učinkovitiji penološki tretman: respektirati eventualne kulturološke i jezične poteškoće te poteškoće u komunikaciji s primarnom sredinom, organizirati provedbu obrazovnih programa te programa osposobljavanja sa što različitim i životno korisnim sadržajima i izgradnju radnih navika, razvijati odnos prema obiteljskim vrijednostima, orijentirati zatvorenike/zatvorenice prema zapošljavanju u kasnijem postpenalnom tretmanu i programirati potonji već za trajanja izdržavanja kazne, motivirati ih i intenzivnije uključivati u klubove liječenih alkoholičara, razvijati krajnje diferencirani tretman uz procjenu stupnja rizika u vezi s recidivom već unutar kaznionice, primjenjivati programe za tretman nasilnika te organizirati terapijske zajednice; provoditi posebne programe za žene zbog specifičnih socioloških, psiholoških i zdravstvenih obilježja i čestih traumatičnih iskustava te zatvoreničke populacije te diferencirati programe za maloljetnike i za zatvorenike treće životne dobi kojima je potrebna specifična gerijatrijska skrb u uvjetima penalnog sustava.

Na kraju je vrijedno citirati jedno od tipičnih mišljenja samih zatvorenica koje se odnosi na prilagodbu na nove životne uvjete u zatvoru (prema: Grozdanić i sur., 2001): "U zatvoru je najteži početak. Puna si straha, a ostale zatvorenice te tretiraju kao autsajdera. Promatraju te i procjenjuju i tek kad položiš ispit na probnom roku, primaju te među sebe. Ispit je dovoljno težak jer je dovoljno da samo jedna od njih ima nešto protiv tebe pa da postaneš metom stalnog napada svih njih".

LITERATURA

1. Bonta, J., Gendreau, P. (1990): Reexamining the cruel and unusual punishment of prison life, *Law and Human Behaviour*, 14, 374-372.

2. Boothby, J.L., Durham, T.W. (1999): Screening for depression in prisoners using the Beck Depression Inventory, *Criminal Justice and Behaviour*, 26, 107-125.
3. Brannon, J. M., Brannon, M. E., Craig, J., Martray, C.(1988): Emotional stress: Investigating the restrictiveness residential security and the pains of juvenile incarceration, *Journal of Offender Counseling*
4. Buško, V., Kulenović, A. (1995): Doživljaj zatvorske kazne u funkciji obilježja i procesa suočavanja sa stresom, *Hrvatski časopis za kriminologiju i penologiju*, 9, 1-2, 19 -31.
5. Byrne, M., Howells, K. (2000): Key Issues in the Provision of Correctional Services of Women, paper presented at the Women in Corrections: Staff and Clients Conference, Adelaide, 31 October – 1 November
6. Dihilio, Jr. J. M. (1991): Understanding Prison: The New Old Penology, *Law and Social Inquiry*
7. Grozdanić, V., Karlavaris-Bremer, U. (2002): Pisana riječ u funkciji resocijalizacije u ženskim zatvorima, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 23, br. 2, 671-771.
8. Lazarus, R.S. (1991): *Emotion and adaptation*, New York: Oxford University Press
9. Mejovšek, M. (1992): Povezanost kognitivnih i konativnih karakteristika osuđenih osoba i adaptacije na penološki tretman, *Penološke teme*, 7, 71-75.
10. Mejovšek, M. (2002): *Uvod u penološku psihologiju*, Naklada Slap, Zagreb
11. Petrovec, D. (2001): Izvršenje kazne zatvora u Igu, jedinom ženskom zatvoru u Republici Sloveniji, u: V. Grozdanić i A. Šehil (ur.), *Žene i kazna zatvora* (str. 121-130), *Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci*
12. Reitzel, L.R., Harju, B.L. (2000): Influence of locus of control and custody level on intake and prison-adjustment depression, *Criminal and Justice Behaviour*, 27, 625-645.
13. Šeparović, Z. (2003): *Uvod u izvršno pravo i uvod u penologiju*, Pravni fakultet, Zagreb
14. Šućur, Z., Žakman-Ban, V. (2005): Značajke života i tretmana žena u zatvoru, *Društvena istraživanja* 14, br. 6, str. 1055-1079.
15. Teplin L., Abram K., Mc Clelland, G. (1996): Prevalence of Psychiatric Disorders among Incarcerated Women, *Archives of General Psychiatry*, 53:505-512.
16. Žakman-Ban, V. (1996): Upliv socijalnogospodarskog statusa osuđenika i vrste kaznenog djela u prilagodbi institucionalnom penološkom tretmanu, *disertacija*
17. Zamble, E., Porporino, F. (1988): *Coping, behaviour and adaptation in prison inmates*, Springer-Verlag, New York
18. Zamble, E. (1992): Behavior and adaptation in long-term prison inmates, *Descriptives longitudinal results*, *Criminal Justice and Behavior*, 19, 409-425.

Summary

CHARACTERISTICS OF THE PROCESS OF ADJUSTMENT OF PRISONERS TO PRISON CONDITIONS IN TERMS OF SOCIO-DEMOGRAPHIC AND CRIMINOLOGICAL FEATURES

In this paper, the authors take into consideration the results of previous research to determine how, according to socio-demographic and criminological features, different groups of prisoners react in different periods while serving their prison sentence, especially in the so-called period of adaptation. The aim of this study was to identify the socio-demographic and criminological factors which affect the course of adjustment to serving the prison sentence. The study was car-

ried out on a sample of 293 convicted persons of both genders who started serving their time in prison or juvenile prison at the Penitentiary of Požega. The sample comprised prisoners from 17 to 74 years of age who started serving their sentence in the period between 1 February 2003 and 1 April 2005. The success of adjustment was evaluated by experts in the penitentiary on the basis of official documentation at three different points in time (1st evaluation point: 30 days after reception; 2nd evaluation point - 60 days after reception; 3rd evaluation point - 90 days after reception). The collected data were processed by using a Chi-square test.

It may be concluded with sufficient empirical support that there are specificities related to serving the prison sentence in the period of adaptation to the penal conditions in terms of the considered features of the prisoners of both genders and considering the success of the penological treatment. The study establishes that there are statistically significant relations in some socio-demographic as well as in the criminological features of prisoners of both genders. The results obtained show that there is a need for individualised penological treatment in the stage of adaptation, especially considering the age and gender of the convicted persons, as well as juveniles serving a prison sentence.